

19. BÖLÜM / CHAPTER 19

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE TÜRKİYE BARIŞI'NA İLİŞKİN SEBİLÜRREŞAD DERGİSİ VE MEHMET AKİF'İN GÖRÜŞLERİ

THE OPINIONS OF MEHMET AKİF AND THE JOURNAL OF SEBİLURRESAD ABOUT THE PEACE FOR TURKEY DURING THE TURKISH NATIONAL STRUGGLE

Mustafa BUDAK*

*Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
E-posta: mustafa.budak@istanbul.edu.tr ORCID: 0000-0002-4061-9487

DOI: 10.26650/B/AA07.2022.011.19

ÖZ

Mondros Mütarekesi, Osmanlı Devleti için I. Dünya Savaşı'nı bitiren antlaşmaydı. Aynı zamanda, söz konusu antlaşma, İtilaf Devletlerinin işgallerine karşı Anadolu ve Doğu Trakya'da mahallî direniş hareketlerinin başlamasına sebep oldu. Bu direniş hareketlerinin genel adı Müdafaa-i Hukuk idi. Bu şartlar altında, bazı kişi ve kuruluşlar, kurtuluş çaresi olarak siyasi mandayı gördüler. Bu cemiyetlerden biri Wilson Prensipleri Cemiyeti, diğeri ise İngiliz himayesini savunan İngiliz Muhipler Cemiyeti idi.

Bu anlayışın dışında kalan Sebilürreşad dergisi, Milli Mücadele devrinde İtilaf Devletlerinin işgallerine karşı en istiklalci dergilerden biri idi. Bu dergi İstanbul'un resmen işgal edilmesinden sonra Anadolu'ya taşınmıştı. Milli şair Mehmet Akif ise bu derginin başyazarı ve Milli Mücadele'nin sözcülerinden biriydi.

Bu çalışmanın amacı, 18 Ocak 1919'da başlayan Paris Barış Konferansı sürecinde İtilaf Devletlerinin Türkiye barışına yönelik görüşlerini içeren Sebilürreşad dergisinde yayınlanan haber ve makaleler ile başyazar olarak Mehmet Akif'in yazdığı makaleleri değerlendirmektir. Böylece, Sebilürreşad dergisi ile Mehmet Akif'in Milli Mücadele'deki tavırlarını daha iyi anlamak mümkün olacaktır. Bu konuda esas kaynak Sebilürreşad dergisidir. Ayrıca, araştırma eserlerinden de (makale ve kitaplar) yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Akif Ersoy, Türkiye Barışı, Milli Mücadele, Sebilürreşad

ABSTRACT

The Moudros Armistice was an agreement that ended the First World War for the Ottoman Empire. With the signing of the armistice, the Allied Powers started to occupy Anatolia and Eastern Thrace. Soon, local resistance

movements started in Anatolia and Eastern Thrace against the occupations of the Allied Powers. The general title of these resistance movements was Müdafaa-i Hukuk in Turkish. Under these conditions, some individuals and organizations saw the “political mandate” as a solution to salvation. One of these societies was The Wilson’s Principles Society (Vilson Prensipleri Cemiyeti in Turkish) which defended the American mandate. Another was The Association of the Friends of England in Turkey (İngiliz Muhipleri Cemiyeti in Turkish) which defended the British protectorate.

Sebilürreşad magazine, which was outside of this understanding, was one of the most independent journals opposing the occupations of the Allied Powers during the Turkish National Struggle. This journal was moved to Anatolia after the official occupation of Istanbul on March 16, 1920. Mehmet Akif, the National poet, was also editor-in-chief of this journal and one of the spokesmen of the Turkish National Struggle.

The paper’s aim is to evaluate the news and articles published in the journal named Sebilürreşad about “The Peace for Turkey” which was being prepared by the Allied Powers during the Paris Peace Conference. and the articles written by Mehmet Akif as the editor in-chief. Thus, it will be possible to better understand the attitudes of this journal and Mehmet Akif in the Turkish National Struggle. The main source was Sebilürreşad. In addition, research works (articles and books) have also been used.

Keywords: Mehmet Akif Ersoy, Peace for Turkey, National Struggle, Sebilürreşad

Extended Abstract

The Moudros Armistice was an agreement that ended the First World War for the Ottoman Empire. At the same time, this agreement led to the start of local resistance movements called Müdafaa-i Hukuk in Turkish. The attitude of the government of the Grand Vizier Ahmet Izzet Pasha, which signed the armistice, was passive. Because of this passive attitude, his government thought that the Allied Powers would take decisions in favor of Turkey at the peace conference to be held in the near future. In this period of uncertainty, some individuals and organizations saw the “political mandate” as a solution to salvation. The journalists Ahmet Emin Yalman, Halide Edip Adıvar, Yunus Nadi and Necmeddin Sadak, founded The Wilson’s Principles Society (Vilson Prensipleri Cemiyeti in Turkish), which defended the American mandate while Said Molla, the editor-in-chief of the Turkish newspaper named Türkçe İstanbul, and his friends defended the British protectorate by establishing the Association of the Friends of England in Turkey (İngiliz Muhipleri Cemiyeti in Turkish)

Sebilürreşad magazine was one of the most important independence journals that supported the Turkish National Struggle. This journal was moved to Anatolia after the official occupation of Istanbul on March 16, 1920. Mehmet Akif who came to Ankara on May 9, 1920 with Emin, his soon, was welcomed by Mustafa Kemal Pasha in front of the Turkish National Assembly. Akif, who stayed in Ankara for 15-20 days (when the rebellion in Konya province broke out), went to Konya with an Advice Committe to calm the rebels He even invited them

to the National Struggle. Mehmet Akif who came Kastamonu, on October 24, 1920, gave his famous sermon in the Nasrullah Mosque. At this point, the mission of Sebilürreşad magazine was to publish the sermons of Mehmet Akif. After three issues, the magazine moved to Ankara and started to be published again in Ankara, on February 3, 1921.

We see that there are signed or unsigned Mehmet Akif articles about the peace in Turkey, as well as other articles in original or translation form, in Sebilürreşad. These articles were original and translations about the abolition of the caliphate, the occupation of Istanbul, The Islam World, peace and mandate.

The first article was a letter sent by an Englishman named Theodor Morison and published in the British newspaper The Times. According to Morison, if the peace conference resulted in the disintegration of the Ottoman Empire, as proposed in The Times issue of 8 May 1919, it would be inevitable that a new struggle would start in Asia in the near future instead of friendship and peace in the Islamic world. More importantly, if Turkey disintegrated, There would be a gap between the Islamic nations and The League of Nations. The second article titled “Our Independence” written by Omer Rıza (Doğrul) also focused on the independence of Turkey and the Turkish nation. He stated that the Turkish nation should resolve not to be tied to chains of captivity by risking every sacrifice and to live freely by resorting to every means. Another article written by Ömer Rıza Doğrul was about peace. According to Doğrul, the main issue was recognition of Turkey’s independence and territorial integrity. for Ömer Rıza, another basis of Turkish peace was the caliphate. It was necessary to protect the holy Islamic places from all kinds of attacks and to ensure their succession by the caliphate.

Likewise, the idea of Turkey’s independence was also important to the Muslims of India, because, the caliphate should be preserved. As a matter of fact, in an article called “The Ottoman Empire and the World of Islam”, it was mentioned that the Muslims of India were in favor of ensuring the independence of the two Islamic tribes, the Turks and the Arabs, who constituted the Ottoman Empire, instead of the disintegration of the Ottoman Empire. on January 19, 1920, a delegation of Indian Muslims gave a memorandum to the Governor-General of India regarding the caliphate and declared that they would not accept any solution to the Turkish issue that did not take into account the feelings of the Muslims.

This committee wanted Arabia and the holy places to remain in Turkey, that the caliphate and sultanate should not be separated from each other, and that Istanbul should remain under Turkish rule. It seems that This sensitivity of the Indian Muslims about Turkish independence was based on the caliphate and was abundantly presented in the journal called Sebilürreşad. It

should be noted that while the invitation of the Ottoman Empire to the Paris Peace Conference on May 30, 1919 was welcomed by the Ottoman government, Sebilürreşad magazine also evaluated this news as a cautious joy. Although Sebilürreşad magazine was delighted with this news, in the article titled “What We Will Do at the Peace Conference”, which was published anonymously in the magazine, but we think that Mehmet Akif wrote, he wrote that he was pleased that the Ottoman Empire was invited to the conference, but that he was worried about the defense of the rights of the state and the nation.

One of the foreign policy issues mentioned in the journal Sebilürreşad was the London conference which was convened on February 21, 1921, to resolve the Eastern issue. In the short article in the magazine, it was emphasized that a positive result had not yet been obtained at the London conference. In this period, while the Greek Parliament declared that it would not accept any changes in the Treaty of Sevres, Bekir Sami Bey, the representative of the Grand National Assembly of Turkey, said that the conference resolutions did not meet the Turkish national demands.

Moreover, we see that Sebilürreşad magazine evaluated the Turkish victory on 30 August, 1922. According to the magazine, this victory was the “great victory of Islam”. It was inevitable for Mehmet Akif, a patriot who had seen the Balkan defeat, to show “last homeland Anatolia” sensitivity in the face of the occupations of the Allied Powers. For this reason, Mehmet Akif closely followed the political developments regarding the peace in Turkey and wrote many articles. The basis of these writings was that it was not possible for the Turks to live without independence. As a result, Sebilürreşad magazine supported the Turkish National Struggle and Mehmet Akif, a patriot, also supported the Turkish National Struggle with his speeches, sermons, and writings. In fact, Sebilürreşad magazine was an Islamist magazine. Therefore, while the Turkish National Struggle was going on, it also touched upon the problems related to Muslims in other Muslim lands, especially in India. Because the Indian Caliphate Movement was concerned about the occupation of the Turkish homeland and especially Istanbul, capital of the Ottoman Empire and of the Islamic caliph, it warned the British government with memorandas.

This paper aims to analyze the news and other articles and the articles of Mehmet Akif a national poet, related to “The Peace for Turkey” published in the Sebilürreşad magazine. Thus, the contributions to the Turkish National Struggle of the journal called Sebilürreşad and Mehmet Akif will be understood better. The main source was Sebilürreşad. In addition, other research works (articles and books) have also been used.

Giriş

Mondros Mütarekesi, Osmanlı Devleti için I. Dünya Savaşı'nı bitiren bir antlaşma idi. Bu antlaşma ile İtilaf Devletleri, vakit kaybetmeden Anadolu ve Doğu Trakya'yı işgale başlarken, söz konusu işgallere karşı Müdafaa-i Hukuk, Muhafaza-i Hukuk ve Redd-i İlhak adlı direniş örgütleri kurulmuştu. Söz konusu gelişmeler karşısında, özellikle Padişah Vahdeddin, İtilaf yetkililerinin bitmeyen taleplerine karşılık “Ben Meşruti hükümdarım, her şeyin benden istiyorlar”¹ diyerek çaresizliğini ortaya koyarken mezkûr mütarekeyi imzalamış olan Ahmet İzzet Paşa hükümeti ise, bir taraftan antlaşmanın hafif şartlar içerdiğini söylemekte², diğer taraftan yakın gelecekte yapılması beklenen barış konferansı düşünülerek işgallere karşı uzlaşmacı bir yaklaşım sergilemekteydi³. Çünkü bu barış konferansında, I. Dünya Savaşı'nın mağlup devletlerine imzalatılacak barış antlaşmaları hazırlanacaktı. Bunu bilen Osmanlı hükümeti de işgallere karşı pasif tutum takınarak konferansta kendi lehlerine bir durumun ortaya çıkacağını düşünmekteydi. Oysa İtilaf Devletleri, tarihi doğu meselesini sonlandırmak ve Osmanlı topraklarını paylaşmak amacıyla dikte bir “Türkiye barışı”nı planlamaktaydılar.

Bu belirsizlik ortamında bazı kişi ve kuruluşlar, kendi dünya görüşlerine uygun olarak “siyasi manda”yı kurtuluş çaresi olarak görmekteydi. Nitekim Ahmet Emin Yalman, Halide Edip Adıvar, Celal Nuri, Yunus Nadi, Necmeddin Sadak gibi gazeteciler 6 Aralık 1918'de Wilson Prensipleri Cemiyeti'ni kurdular⁴. İlk olarak cemiyet, 5 Aralık 1918 tarihinde ABD başkanı Wilson'a bir muhtıra göndererek Amerikan mandasını istedi⁵. Aynı şekilde, Türkçe İstanbul gazetesinin başyazarı Said Molla başta olmak üzere bazı kişiler de “İngiliz muhabbetinin tezahürüne hizmet” amacıyla 20 Mayıs 1919'da İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ni

1 Ali Fuat Türkgeldi, *Görüüp İşittiklerim*, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 182.

2 Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, II, yay. haz. Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar, Nehir Yayınları, İstanbul 1993, s. 29.

3 Mustafa Budak, *İdealden Gerçeğe Misak-ı Milli'den Lozan'a Dış Politika*, Küre Yayınları, İstanbul 2002, s. 24.

4 Gotthard Jaecshke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, I, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 9; Tarık Zafer Tunaya, cemiyetin fiilen kuruluş tarihi için “1918 Aralık sonlarında” derken resmen 14 Ocak 1919'da kurulduğunu yazmaktadır. T. Z. Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, II, genişletilmiş ikinci baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1986, s. 245-261.

5 Mine (Sümer) Erol, “Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'a Gönderdiği Muhtıra”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, III/4-5 (Ankara 1966), s. 237-245. Bu bağlamda, Sivas Kongresi öncesinde Halide Edip Adıvar'ın Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 10 Ağustos 1919 tarihli mektubunda açıkça “Biz İstanbul'da kendimiz için bütün eski ve yeni Türkiye hudutlarını şamil olmak üzere muvakkat bir Amerika mandasını ehven-i şer olarak görüyoruz.” demişti. Kemal Atatürk, *Nutuk*, I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1987, s. 95-98.

kurdular⁶. Bu kişiler, Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta belirttiği üzere "Osmanlı Devleti'nin bir kül halinde muhafazasını düşünenlerdir."⁷

Sebilürreşad Dergisi ve Milli Mücadele

Peşinen belirtelim ki, Sebilürreşad dergisi, yukarıda belirttiğimiz anlayışın dışında kalan ve "milli kurtuluş düşüncesi"ni savunan süreli yayınlardan biri idi. İlk olarak, II. Meşrutiyet'in ilk aylarında, Sırat-ı Müstakim adıyla 27 Ağustos 1908 (11 Temmuz 1324)'de yayınlanmaya başladı. İlk sayısının birinci sayfasında "Ed-Din'ün Nasiha" başlıklı deyim yerindeyse "çıkarken" yazısında derginin amacı "...din-i mübine hizmet ve ihvan-ı mü'mînine nasihatle müstelzem-i sa'adet-i dareyn olan menhec-i kavim-i istikamet ve sırat-ı müstakim-i hidayete davetden ibaret" olarak yazılıydı⁸.

181 sayı halinde Sırat-ı Müstakim adıyla çıkan dergi, 8 Mart 1912 (24 Şubat 1327) tarihinden ve 182. sayıdan itibaren Sebilürreşad adıyla yayımını devam ettirmiştir. Kurucuları, Eşref Edip (Fergan) ile Ebü'l-ulâ Zeynelabidin (Ebü'l-ulâ Mardin) idi. Başlangıçta derginin başlık klişesinin altında "Din, felsefe, edebiyat, hukuk ve ulumdan bâhis haftalık gazetedir" ibaresine, 50. sayıdan itibaren "Siyasiyattan ve bilhassa gerek siyasi ve gerek ictimai ve medeni ahval ve şunun-ı İslamiyeden bahseder" cümlesi eklenmiştir. Daha sonraları ise "Dini, felsefi, edebi haftalık mecmua-i İslamiyedir" şekline dönüşmüştür. Derginin yazı kadrosu ise devrin en önemli Türkçü ve İslamcı denilebilecek fikir ve ilim adamları ile gazetecilerden meydana gelmektedir. Bunların arasında Ebü'l-ulâ Mardin, İsmail Hakkı (Bereketzade), İsmail Hakkı (Manastırlı), İsmail Hakkı (İzmirli), Ahmet Naim (Babanzade), Halim Sabit (Şibay), Musa Kazım, Mithat Cemal (Kuntay), Mehmet Tahir (Bursalı), Ahmet Ağaoğlu, Akçuraoğlu Yusuf, Mehmet Şemşeddin (Günaltay), Edhem Nejat, Abdürreşid İbrahim, Tahirül-Mevlevi (Olgun) Şerafettin Yaltkaya, Ahmet Hamdi (Aksekili), Ayaz İshaki, İbrahim Alaaddin (Gövsa) vardı. Tabiatıyla derginin en önemli yazarlarından biri de Mehmet Akif (Ersoy) idi⁹.

Başlığındaki klişe ile içindeki yazılarına baktığımızda Sebilürreşad dergisi, İslami bir dergi idi. Bu husus, sadece Meşrutiyet dönemiyle sınırlı olmayıp Cumhuriyet devrinde de

6 Atatürk, *Nutuk*, I, s. 6-7; Cengiz Dönmez, *İngiliz Muhibleri Cemiyeti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s. 61-62. Said Molla, 30 Mayıs 1919 tarihli yazısında, "Bize lazım olan İngiltere'den himaye talebidir" demişti. Dönmez, *a.g.e.*, s. 73. Söz konusu cemiyetin önemli üyeleri arasında eski Dahiliye Nazırı, gazeteci Ali Kemal Bey, eski Şura-yı Devlet Reisi Rıza Tevfik, Eski Posta ve Telgraf Umum Müdürü Refik Halit (Karay), Eski Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey vardı. Dönmez, *a.g.e.*, s. 145-146.

7 Atatürk, *Nutuk*, I, s. 11.

8 *Sırat-ı Müstakim*, sayı 1, 14 Ağustos 1324/27 Ağustos 1908, s. 1; *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimize Belgesi 1908-1925, Sırat-ı Müstakim Mecmuası*, I, haz. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediyesi Yayınları, İstanbul 2012.

9 Adem Efe, "Sebilürreşad", *DİA*, XXXVI, 2009, s. 251.

devam etmiş ve bundan dolayı, her iki dönemi de kapsayacak şekilde “Uzun Soluklu İslamcı Bir Dergi”¹⁰, “İslamcı muhalefetin bayraktarlığı ve sözcülüğünü yapan bir dergi” olarak tanımlanmıştı¹¹. Hiç şüphesiz, Milli Mücadele döneminde Sebilürreşad dergisi, millici bir çizgi izlemişti. Öyle ki, 16 Mart 1920’de, İstanbul resmen işgal edilince, Mehmet Akif, derginin kurucularından yakın dostu Eşref Edip’e hitaben aşağıdaki sözleri halkın aydınlatılması ve milli hareket lehinde çalışılması gerektiği hususunda ne kadar kararlı olduğunu ortaya koymaktaydı¹²:

“Artık burada oturacak zaman değildir, gidip çalışmak lazım. Bizim tarafımızdan halkı tenvire ihtiyaç varmış; çağırıyorlar, mutlaka gitmeliyiz. Ben yarın Ankara’ya hareket ediyorum. Hiç kimsenin haberi olmasın. Sen de idarehanenin işlerini derle topla, Sebilürreşad klişesini al, arkamdan gel. Meşihattakilerle de temas et. Harekât-ı Milliye aleyhinde halt etmesinler.”

Bu şekilde 1920 yılı Nisan sonlarına doğru oğlu Emin ile birlikte İstanbul’dan yola çıkan Mehmet Akif, Gevye-Eskişehir üzerinden 9 Mayıs 1920’de Ankara’ya gelmiş ve I. BMM Burdur milletvekili olmuştu¹³. Oğlu Emin Bey’e göre Kuvay-ı Milliyeciler eşliğinde Eskişehir’e ulaşan Mehmet Akif, beraberinde Ali Şükrü Bey, Kuşçubaşı Eşref, Binbaşı Şükrü Bey olduğu halde dekovil ile daha hızlı olarak Ankara’ya vardılar¹⁴. Hiç şüphesiz Mehmet Akif’in Ankara’ya gelmesi bir bakıma “hem Ankara’ya gitmek hem İstanbul’dan kaçmaktı”¹⁵. Mehmet Akif’in Ankara’ya gelişi, Hâkimiyet-i Milliye gazetesi tarafından şu sözlerle duyurulmuştu. Mehmet Akif’in İslam şairi olarak tanıtılması dikkat çekiciydi¹⁶:

“Pek hassas ve ulvi İslam şairi Mehmet Akif Bey dahi İstanbul’dan çıkarak birkaç Gün evvel Ankara’ya muvassalat eylemiştir. İlhamât-ı şairanesinin menba-ı asili Bilhassa hâkimiyet-i diniyye ve gayret-i vataniyyesinde olan bu güzide İslam

-
- 10 Bu tanımlamayı Adem Efe yapmış ve bunu yaparken de derginin 1965 yılına kadar kesintili de olsa yayınlanmasını dikkate aldığı görülmüştür. “Uzun Soluklu İslamcı Bir Dergi: Sebilürreşad (Tarihçesi ve Bazı Sosyo-Kültürel Problemlere Yaklaşımı)”, *Marife*, VIII/2 (Güz 2008), s. 155-178.
- 11 Murat Sadullah Çebi, “Sebilürreşad Türkiye’de İslamcı Muhalefetin Sözcülüğünü Yapan Dergi”, *Bilgi*, sayı 4 (1997), s. 231.
- 12 Eşref Edip, *Mehmet Akif (Hayatı ve Eserleri)*, I, İstanbul 1962, s. 139.
- 13 E. Edip, *a.g.e.*, s. 139-140.
- 14 Emin Akif Ersoy, *Babam Mehmet Akif İstiklal Harbi Hatıraları*, derleme-giriş Yusuf Turan Günaydın, 4. Baskı, Kurtuba Yayınları, İstanbul 2017, s. 42-44.
- 15 Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Akif, Hayatı, Seciyesi-Sanatu*, 8. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 144-145.
- 16 “İslam Şairi Akif Bey”, *Hâkimiyet-i Milliye*, no. 25, 28 Nisan 1336 (1920), s. 1’den naklen, Yaşar Semiz, “Milli Mücadele ve Mehmet Akif”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 7 (2000), s. 409; Yaşar Semiz-Osman Akandere, “Milli Mücadele’de Mehmet Akif (Ersoy) Beyin Faaliyetleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVIII/54 (Kasım 2002), s. 914.

Şairi aynı zamanda erbab-ı ilm ve hikmetin en ileri gelenlerinden bir şahsiyet-i Mümtazdırlar.Milletin giriştiği mücadele-i vatanperverane İslam Şairi Mehmet Akif Bey'in himmet-i hamiyetkarından pek çok feyiz ve kuvvet alacaktır.”

TBMM önünde Mustafa Kemal Paşa tarafından “Sizi bekliyordum efendim, Tam zamanında geldiniz” sözleriyle¹⁷ karşılanan ve 30 Nisan 1920 Cuma günü Hacı Bayram Camii'nde vaaz verdikten sonra on beş-yirmi gün kadar daha Ankara'da kalan Mehmet Akif¹⁸, Konya vilayetinde yeniden isyan çıkınca, hem isyanı teskin etmek ve hem de halkı Milli Mücadele'ye davet için TBMM tarafından oluşturulan İrşad Heyeti ile 25 Mayıs 1920'de Konya'ya hareket etmiş ve yaptığı konuşmalarla halkta büyük heyecan oluşturmuştu¹⁹.

Mehmet Akif, Anadolu'da isyanların bastırılması için ikna çalışmalarına devam ederken Sebilürreşad dergisinin sahibi ve mesul müdürü Eşref Edip ise derginin klişesini alarak deniz yoluyla önce İnebolu'ya ve oradan da Kastamonu'ya gitmişti. Bu haberi alan Mehmet Akif vakit kaybetmeden hemen Ankara'dan ayrılarak 19 Ekim 1920 Cuma günü Kastamonu'ya gelmişti. Daha doğrusu Mehmet Akif, işgalden istiklal için mücadeleye koşmuştu. Artık bundan sonra Mehmet Akif, Anadolu insanını Milli Mücadele için seferber edebilmek üzere “TBMM'nin sözcüsü/vaizi” olarak bilfiil gayret edecek ve bunda da başarılı olacaktı. Kastamonu'ya gelen Eşref Edip ise Sebilürreşad dergisini Kastamonu Vilayet matbaasında bastırmaya başlamıştı. Artık Sebilürreşad dergisinin misyonu, genel olarak halkın aydınlatılması olurken aynı zamanda bu uğurda Mehmet Akif'in Nasrullah Camii'ndeki vaazı başta olmak üzere yaptığı konuşmaları yayınlamaktı. Eşref Edip ve Mehmet Akif, Kastamonu'da üç sayı (464, 465, 466. sayılar) çıkardıktan sonra Sebilürreşad dergisini Ankara'ya taşıdılar. Derginin 466. sayısında (13 Aralık 1920) bir iki hafta sonra Ankara'da yeniden yayınlanacağı belirtilmiş²⁰ ise de 3 Şubat 1921 Perşembe günü 467. sayısı ile yayınlanmaya devam etmişti.

Sebilürreşad'da Türkiye Barışına İlişkin Yazılar

Türkiye barışı hakkında Sebilürreşad dergisinde imzalı veya imzasız Mehmet Akif yazıları olduğu kadar telif ya da tercüme halinde başka yazıların da yer aldığını görmekteyiz. Genel

17 Semiz-Akandere, a.g.m., s. 914.

18 E. Ersoy, a.g.e., s. 50.

19 Söz konusu İrşad Heyeti'nde Mehmet Akif'ten başka Hamdullah Suphi Bey, Ali Şükrü Bey, Refik Bey bulunmaktaydı (Semiz-Akandere, a.g.m., s. 917). Eşref Edip, Akif'in Konya vilayetine, isyanı önlemek amacıyla Ekim 1920'de (E. Edip, a.g.e., s. 142); aynı şekilde, Abdullah Uçman da Mehmet Akif'in Konya'ya, Delibaş isyanı sırasında, Ekim 1920'de geldiğini yazmaktadır (A. Uçman, “Mehmet Akif ve Milli Mücadele”, *Ölümünün 50.Yılında Mehmet Akif Ersoy*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1986, s. 118). O günkü şartları dikkate aldığımızda, 19 Ekim 1920'de Kastamonu'ya gelen Mehmet Akif'in aynı tarihlerde Konya'da bulunması mümkün gözükmemektedir.

20 *Sebilürreşad* [SR], XVIII/466, 292; SR, XVIII, s. 316.

olarak bu yazılar, Âlem-i İslam, sulh, manda, Osmanlı Devleti'nin geleceği, İstanbul'un işgali, hilafet-saltanatın kaldırılması, Hindistan Müslümanlarının buna tepkileri, Avrupa basınında hem hilafetin kaldırılması ve hem de Türkiye barışına- Lozan Barış Antlaşması-Türk istiklaline dair telif ve tercüme idi.

Bunların ilki, İngiliz The Times gazetesinde yayınlanan, Theodor Morison adlı bir İngiliz'in gönderdiği mektuptu. İngiliz Morison'a göre, The Times gazetesinin 8 Mayıs 1919 tarihli sayısında teklif edildiği gibi barış konferansı Osmanlı Devleti'nin parçalanması ile sonuçlanırsa İslam dünyasında dostluk ve barış yerine yakın gelecekte Asya'da yeniden mücadelelerin başlaması kaçınılmazdı. Daha da önemlisi Türkiye parçalanırsa, İslam milletleri ile Milletler Cemiyeti arası ebedi olarak açılacaktı²¹. Bu yüzden olsa gerek, Ömer Rıza (Doğrul)²², aynı günlerde kaleme aldığı "İstiklalimiz" başlıklı yazısında Türkiye ve Türk milletinin istiklali üzerinde durmuş ve Türk milletinin "her fedakârlığı göze alarak esaret zincirlerine bağlanmamaya ve her vasıtaya müracaat ederek serbest yaşamaya" azmetmesinden bahsedilmişti. Hatta aynı yazıda, bencil davranmayarak Arapların istiklali için de gayret edilmesi gerektiği de vurgulanmıştı²³.

Aynı şekilde Ömer Rıza tarafından kaleme alınan "Sulhümüz" başlıklı yazının da konusu istiklal idi. Ömer Rıza'ya göre davanın esası, "tamamiyyet-i mülkiyye ve istiklalimizin tanınması" idi. Bu husus, Trakya, İstanbul ve Anadolu'da çoğunluk halinde yaşayan Müslümanların en tabii hakkı idi. Bu hakkın ihlali, adalet düşüncesiyle bağdaşmadığı gibi Türk milletine zulüm idi²⁴:

"Sahne-i tarihte hiç isbat-ı mevcudiyet etmemiş milletler yeniden teşekkül ediyor- Ken dünyanın en cihangir devletlerinden birini te'sis etmiş, muhteşem bir Medeniyet kurmuş ve bilhassa bütün alem-i İslam'a rehber olmuş din-i İslam'ın İstiklal ve şerefini temsil ile livay-ı İslam'ı i'lâ etmekle daima iftihar etmiş ve bu Mevki-i mu'âllasını asla feda etmiş bir millet-i muazzamanın saltanat ve istiklalini Yıkarak enkazını mukaseme etmeyi düşünmek... Ne kadar müdhîş bir zulümdür"

21 "İslamiyet Unutuluyor", *SR*, XVII/417, 29 Mayıs 1919, s. 14-15; *SR*, XVII, 2019, s. 16-17.

22 1893'te aslen Burdurlu bir ailenin çocuğu olarak Kahire'de doğan Ömer Rıza, yüksek tahsilini El-Ezher Üniversitesi'nde tamamladı. Mısır'da başladığı gazeteciliği Türkiye'ye geldiğinde de sürdürmüş ve sırasıyla Tasvir-i Efkâr, Tevhid-i Efkâr, Vakıf ve Cumhuriyet gazetelerinde yazıları yayımlanmıştı. 1940'ta yayımlanmaya başlayan Türk-İslam Ansiklopedisi'ne birçok madde yazan Ömer Rıza, 14 Mayıs 1950 seçimlerinde DP'den Konya milletvekili seçildi. TBMM'de İslam dünyasıyla ilişkilerin geliştirilmesi için aktif görevler üstlendi. 1952'de İstanbul'da vefat etti. Mezarı İstanbul'da Edirnekapı Şehitliği'ndedir. Hayatını gazeteci, mütercim ve milletvekili olarak geçiren Ömer Rıza Doğrul, birçok eserin de yazar ve mütercimidir. Mustafa İsmet Uzun, "Doğrul, Ömer Rıza", *DİA*, IX, 1994, s. 489-492.

23 "İstiklalimiz", *SR*, XVII/419-420, 5 Haziran 1919, s. 24-27; *SR*, XVII, 2019, s. 27-30.

24 Ömer Rıza, "Sulhumüz", *SR*, XVIII/446, 30 Ekim 1919, s. 47-48; *SR*, XVIII, s. 48-49.

Diğer taraftan Ömer Rıza için Türk sulhunun bir diğer esası hilafet idi. Bunun için mukaddes İslam mekânlarının her türlü saldırıdan korunması ve hilafet tarafından hirasetinin sağlanması gerekmektedir²⁵. Ömer Rıza'nın hilafete ilişkin üzerinde durduğu bir mesele de hilafetin niteliği idi. Daha doğrusu, İstanbul'un Osmanlı saltanatından ayrılarak sadece hilafete hasredilmesi şeklindeki dedikoduları değerlendirmekteydi. Hatta Batı dünyasının hilafeti Papalık gibi sırf ruhani bir makam zannettiğini vurgulamaktaydı. Oysa hilafet-saltanat ayrımı meselesinde Ömer Rıza, son derece kesin tavırlı idi. Ona göre, "İstanbul, Saltanat-ı Osmaniyye'nin payitahtı olmadıktan sonra makam-ı hilafet olamaz. İstanbul, ancak Saltanat-ı Osmaniyye'nin payitahtı olarak payidar oldukça ümmet-i İslamiyye'nin makam-ı hilafeti olabilir." Görüldüğü gibi teoride ve pratikte hilafet-saltanat ayrımı söz konusu olamazdı. Aksi halde ne hilafetin, ne de saltanatın anlamı kalırdı. Çünkü İslam hilafeti, dinin tarifi ve İslam tarihindeki uygulamaları çerçevesinde "emr-i din" ile dünyada İslam Peygamberinin halifesi olmak üzere bir "riyaset-i umumiye" idi. Aynı zamanda İslam'ın en mühim rüknü olan "tevhid" gereğince hilafet, saltanatı içermekteydi²⁶. Bundan dolayı Osmanlı saltanatı ile İslam hilafeti ayrılmaz bir bütün idi²⁷.

O günlerde hilafetin saltanattan ayrılması meselesi Avrupa basınında da tartışılmaktaydı. Nitekim konuyla ilgili Fransız Tan gazetesinde önemli bir makale yayımlandı. Söz konusu makaleye göre, halifeyi İstanbul'da tutup Türk hükümetini Asya'ya nakletmek "hayaperestâne bir tarz-ı hal olur" idi. Çünkü Osmanlı Padişahı, siyasi gücü dışında hiçbir nüfuz ve dini iktidara sahip değildi. Bundan dolayı hükümetinden ayrılacak bir Osmanlı Padişahı, bütün gücünü kaybedeceği gibi, hükümeti de makale deyimiyile "başsız bir cisim" haline gelecekti²⁸. Fakat Hindistan Müslümanlarının tavrı açıktı. Haydarabat'ta düzenlenen bir hilafet konferansı, İslam halifesi olan Sultan Vahdeddin'e biat kararı almış ve bu kararı da konferans başkanı Gulam Muhammed imzasıyla Osmanlı Hükümeti'ne göndermişti. Bu kararda, Osmanlı Padişahının "halife-i meşru" olarak tanındığı bildiriliyordu²⁹. Her ne kadar Osmanlı Devleti'ne karşıt eylemlerin içinde bulunmasına rağmen Emir Faysal da³⁰ Osmanlı Padişahı'nın/İslam halifesinin İstanbul'dan uzaklaştırılmasının Müslümanlar üzerinde olumsuz bir durum yaratacağını söyledikten sonra Paris Barış Konferansı'nda bu konuda Türkiye lehine savunmada bulunacağını hatırlatmıştı³¹.

25 Ö. Rıza, "Sulhumüz", *SR*, XVIII/446, 30 Ekim 1919, s. 45; *SR*, XVIII, s. 49.

26 "Hilafetin Esası Saltanattır", *SR*, XVIII/454, 8 Ocak 1920, s. 143; *SR*, XVIII, s. 150.

27 "Hilafetin Esası Saltanattır", *SR*, XVIII/454, 8 Ocak 1920, s. 144; *SR*, XVIII, s. 151.

28 "Kuvve-i Siyasiyeden Mahrum Hilafet Olamaz", *SR*, XVIII/455, 15 Ocak 1920, s. 156; *SR*, XVIII, s. 164.

29 "Haydarabad Konferansı", *SR*, XVIII/456, 21 Ocak 1920, s. 167; *SR*, XVIII, s. 176.

30 Hicaz Emiri Şerif Hüseyin'in oğlu olup 1919-1921 tarihleri arasında önce Suriye ve daha sonra da İngilizlerin desteğiyle 1921'de Irak Kralı oldu ve 1933'te vefat etti. Mustafa Bilge, "Emir Faysal", *DA*, XII, 1995, s. 264-265.

31 Paris'ten 10 Ocak 1920 tarihiyle gelen telgrafa istinaden "Merkez-i hilafet hakkında Emir Faysal'ın Beyanatu", *SR*, XVIII/456, 21 Ocak 1920, s. 168; *SR*, XVIII, s. 178.

Aynı şekilde, Türkiye'nin istiklali fikri, hilafetin korunması şartıyla Hindistan Müslümanları için de önemliydi. Nitekim “Osmanlı Devleti ve Âlem-i İslam” adlı bir makalede, Hindistan Müslümanlarının Osmanlı Devleti'nin parçalanması yerine Osmanlı Devleti'nin teşkil eden Türkler ve Araplar gibi iki İslam kavminin birlikte istiklalinin sağlanmasından yana olduğundan bahsedilmekteydi. Yazıda, Hindistan Müslümanlarının hilafeti takviye ederek yaşamak esasına dayalı şekilde “tamamiyet-i mülkiye ve istiklalimizi kurtarmak için” çalıştıklarından söz edilmekteydi³². İngilizce Yeni Avrupa Mecmuası'nda Ormesi Gor imzalı bir yazıda ise hilafetin Müslümanlara ait bir mesele olduğu belirtilerek son kararı onların vermesi gerektiği savunulmaktaydı³³.

Aynı şekilde, Hind Müslümanlarından bir heyet 19 Ocak 1920'de, Hindistan Genel Valisi'ne hilafetle ilgili bir muhtıra vermiş ve Türkiye meselesi hakkında Müslümanların hislerini dikkate almayan hiçbir çözümü kabul etmeyeceklerini bildirmişlerdi. Söz konusu muhtırayı 70 milyon Hind Müslümanı için verdiklerini belirten heyet şu isteklerde bulunmuşlardı³⁴:

1. Arabistan ve kutsal yerler Türkiye'nin kontrolünde kalmalıdır.
2. Hilafet ve saltanat birbirinden ayrılamaz.
3. İstanbul Türk hâkimiyetinde kalmalıdır.

Görünen o ki, Hindistan Müslümanları, hilafet ile Türkiye'nin geleceği hakkında son derece duyarlı idiler. Söz konusu duyarlılığı gösteren topluluklardan biri de Huddamü'l-Kabe Cemiyeti idi. Hind Hilafet Komitesi'nce kurulan ve Şevket Ali'nin başkanlık ettiği bu cemiyet; eşraf, ulema, tüccar gibi meslek gruplarından oluşan bir heyetle Hindistan Genel Valisini ziyaret ederek önemli bir muhtıra sundu. Her zaman olduğu gibi bu muhtırada da Hindistan Müslümanlarının İslam halifesine bağlılıkları ile Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması dile getirildi³⁵.

Hindistan Müslümanlarındaki bu hilafet merkezli Türkiye istiklali fikrine duyarlılık, Sebilürreşad dergisinde fazlasıyla mevcuttu. Ömer Rıza imzalı bir yazıda bu duyarlılık, Osmanlı vilayetlerinin Türkler veya Araplarla meskûn yerlerin birbirinden ayrılmaması ve her ikisinin birlikte savunulması şeklinde gösterilmişti. Ömer Rıza Bey'e bakılırsa, Ahmet İzzet Paşa ve Ahmet Tevfik Paşa hükümetleri de kendisi gibi hilafet açısından sadece Arap vilayetlerine idari özerklik verilebileceğini düşünüyorlardı. Özellikle Ömer Rıza Bey'in bu

32 “Osmanlı Devleti ve Âlem-i İslam”, *SR*, XVII/419-420, 5 Haziran 1919; *SR*, XVII, s. 31-32.

33 “İstanbul ve Hilafet”, *SR*, XVIII/457, 5 Şubat 1920, s. 180; *SR*, XVIII, s. 192.

34 “Hind Müslümanlarının Mühim Bir Muhtırası”, *SR*, XVIII/458, 12 Şubat 1920, s. 191; *SR*, XVIII, s. 203.

35 “Huddamü'l-Kabe Cemiyeti'nin Mühim Bir Muhtırası”, *SR*, XVIII/459, 19 Şubat 1920, s. 198-199; *SR*, XVIII, s. 211-212.

şekilde düşünmesinin esas sebebi, onun “Türk-Arap kardeşir” düsturuna inanmasıydı³⁶. Aynı bağlamda, Hindistan Müslümanlarının lideri Ağa Han da The Times gazetesinde yazdığı makalede, Paris Konferansı’nda Türkiye meselesi görüşülürken “Müslümanlık rabitası”nın dikkate alınmasının önemine işaret etmiş ve “İngiliz İmparatorluğunun bir vatanseveri” olarak uyarısını yapmıştı. Ona göre Türkiye’nin taksimi, İslam dünyasında büyük eleme sebep olacaktı. Bunun olmayacağına dair İngiliz hükümetinin taahhütlerini hatırlatan ve İngiltere Başbakanı Lloyd George’un sözlerine yer veren Ağa Han, “Her şeyden evvel irken Türk olan İstanbul, Trakya ve Suriye’nin şimalinden başlayarak Akdeniz sevahiliyle beraber Asya-yı Suğra’daki hâkimiyet-i mutlakasını talep ediyor, bu memalikten en ufak bir parçanın diğer milletlerin ihtirasatını tatmin etmek üzere Türk hâkimiyetinden koparılması tarzında suret-i hal Asya-yı Garbi’ye sulh getirecek yerde muharebat-ı daim tohumları ekmek olacak ki bunun mahsulü de yalnız bu memleketele nemâ bulmayacaktır.” demektedir³⁷.

Sebilürreşad dergisinde yayımlanan ilgi çekici yazılardan biri de manda meselesine ilişkin idi. Bunda, Amerikan King Crane Heyeti (Türkiye Mandaları Hakkında Beynelmîlel Komisyon’un Amerikan Şubesi)’nin 3 Haziran 1919’da İstanbul’a gelmesinin etkisi bulunuyordu³⁸. Kavram olarak manda’nın bazen vekâlet, himaye ve siyanet, bazen de muavenet ve müzaheret anlamlarına geldiği ifade edilen yazıda, birinci anlamında mandanın istiklal düşüncesiyle uyuşmasının mümkün olmadığı ifade edilmekteydi. Çünkü “istiklal ve hâkimiyet bir küldü. Hiçbir suretle tecezzi kabul edemez” idi. Ayrıca manda düşüncesi Wilson prensipleriyle de “kabil-i tevfiğ” değildi. Daha sonra, Aralık 1919’da, Britanyalılar ile Hintlilerin İngiltere Başbakanı’na verdikleri ortak muhtırada Türkiye’yi savunurken yine manda meselesine değinilmiş, Türkiye’yi bir yabancı devletin manda yönetimini altına koymanın, Müslümanlara ağır bir hakaret olduğu dile getirilmişti. Bundan dolayı İngiltere’nin, daha önce Lloyd George’un vaadi çerçevesinde İslam dünyasının huzurunu sağlayacak bir siyaset izlemesinin zorunlu olduğu vurgulanmıştı³⁹. Yine Hindistan Müslüman Cemiyeti Reisi Hâkim Ecmel Han, 29 Aralık 1919’da, Amritsar şehrinde toplanan mitingde yaptığı konuşmada, mukaddes kabul ettikleri İslam halifesinin topraklarının kesinlikle manda altına alınamayacağını söylemiş ve aksi takdirde Müslüman halk içinde Batı’ya karşı düşmanlık hislerinin doğacağı uyarısında bulunmuştu⁴⁰.

36 Ömer Rıza, “Vilayat-ı Arabiyye Hakkında”, *SR*, XVII/425-426, s. 77-79; *SR*, XVII, s. 82-84.

37 “Türkiye’nin İstikbali”, *SR*, XVII/425-426, s. 80-81; *SR*, XVII, s. 85-86.

38 Hasan Türker, “İstanbul Basınında King Crane Heyeti’nin Türkiye’deki Faaliyetleri ve Mandaterlik Tartışmaları (1919)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVIII/Özel Sayı (2018), s. 189-191.

39 Bu ortak muhtıra, 24 Kanun-ı evvel (Aralık) 1920 tarihli Times gazetesinde yayımlanmıştı. “Pek Mühim Muhtıra”, *SR*, XVII/454, 8 Ocak 1920, s. 144; *SR*, XVII, s. 152.

40 Times gazetesinden naklen haber, “Arazi-i Mukaddese Manda Altına Alınamaz”, *SR*, XVIII/456, 21 Ocak 1920, s. 167; *SR*, XVIII, s. 176.

30 Mayıs 1919’da Fransızlar vasıtasıyla Osmanlı Devleti’nin Paris Barış Konferansı’na resmen davet edilmesi, hükümette memnuniyet yaratırken devrin gazetelerinde de “ihtiyatlı sevinç” ile karşılanmıştı⁴¹. Görüyoruz ki, bu habere Sebülürreşad dergisi de sevinmişti. Ancak onun sevinci “endişe-nak bir sevinç” idi. Onun sebebi isimsiz olmakla beraber Mehmet Akif’in yazdığını düşündüğümüz “Sulh Konferansında Ne Yapacağız” başlıklı yazıda verilmeye çalışıldı. Yazıda, Osmanlı Devleti’nin barış konferansına davet edilmesinden memnun olduğu vurgulanıyor ama konferansta hakların savunulmasından endişe duyulduğu da ifade ediliyordu. Her şeyden önce I. Dünya Savaşı’na Osmanlı Devleti’nin niçin girdiğinin ikna edici belgelerle anlatılması gerektiğini ifade edilen yazıda, savaş dolayısıyla vatanın birçok yerinin işgal altında olduğundan ve üstelik vatanın bazı kısımlarının Ermenilere ve Yunanlılara peşkeş çekilmek istendiğinden dolayı konferansta devleti temsil edecek kişilerin sıradan kişiler olmayıp meseleyi hakkıyla araştırmış, memleketini tanımış “memleketin hayatıyla cidden alakadar, vatan aşkıyle mütehasıs imanlı murahhaslara” ihtiyaç olduğu üzerinde durulmuştur. Söz konusu görüşlerin Mustafa Kemal Paşa’nın 3 Haziran 1919’da çeşitli askeri ve mülki amirlere gönderdiği telgrafta dile getirdiği görüşlerle benzerlik arz etmesi dikkat çekmekteydi⁴². Öyleyse, Paris’e gidecek heyetin savunmasının esası ne olacaktı? Bunun cevabını dergideki “Hey’et-i Murahhasa’nın Vazifesi” başlıklı yazıdan öğrenmekteyiz⁴³:

“Bize kalırsa müdâfaamız, memleketimizin kâhir ekseriyetini ahâli-i İslamiyye’nin teşkil ettiği ve bu ekseriyet-i kâhreyi parçalamanın imkân dâhilinde olmadığı Esasına istinâd etmelidir. Bu ekseriyet-i İslamiyye’nin hakk-ı hayat ve hürriyet-i İnkîşâfını te’min etmek için çalışmak ve bu mesâiyi muvaffakiyetle neticelendirmek için her vesileden istifâde etmek murahhaslarımızın i’tikâmızca en büyük vazifesidir”

Dergi, bunu söylemekte haksız değildi. Çünkü Avrupalı güçler, Osmanlı Devleti’nin geleceği hakkında çoktan karar vermişlerdi. Öyle ki, 1919 yılı Mayıs ayı, Osmanlı Devleti hakkında önemli kararların alındığı bir ay idi. Nitekim İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilmiş (15 Mayıs 1919), Dörtler Konseyi, Ermenistan’ın ABD mandasına verilmesini kararlaştırmıştı⁴⁴. İşte o günlerde, Roma’da yayınlanan yarı resmi Tribune gazetesi 21 Mayıs

41 Konferansa davet ve gazetelerdeki tartışmalar için bkz. Mustafa Budak, “Osmanlı Devleti’nin Paris Barış Konferansı’na Davet Edilmesi ve Muhturalar Sunması ile İlgili Tartışmalar”, *Tarih Dergisi*, sayı 71 (2020/1), s. 455-459.

42 Bu telgrafında Mustafa Kemal Paşa, Paris’e gidecek Osmanlı heyetinin devlet ve milletin tam istiklali ile vatanda çoğunluğun azınlıklara feda edilmemesine ilişkin iki esasa riayet etmesini ve bu amaçla, bütün Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerinin Sadrazam Damat Ferid Paşa ile doğrudan Sultan Vahdeddin’e telgraflarla başvurmasını istemişti. Atatürk, *Nutuk*, I, s. 28-29.

43 *SR*, XVII/421-422, 12 Haziran 1335/1919, s. 46-47; *SR*, XVII, 2019, s. 50-51.

44 Budak, *a.g.e.*, s. 69.

tarihli nüshasında İtilaf Devletlerinin Türkiye hakkındaki görüşlerine yer vermekteydi. Gazetenin Paris muhabirinin bildirdiğine göre, Paris Barış Konferansı'nda, konuşulan başlıca mesele, Türkiye meselesi idi. Müttefiklerin 1915 ve 1916 yıllarında kendi aralarında yaptıkları itilafalarda temel husus “Türkiye’den Türk olmayan akvamın nez’iyle mütebaki kısmını ibka etmek maksadına ma’tuf idi. Bu itilafalara göre Suriye, Irak, Arabistan İngiliz-Fransız ve Amerikan himayesi altına geçiyordu. Sonra İzmir ve Antalya vilayetleri İtalya’ya tefrik olundu”. Muhabire göre, Rusya’daki ihtilalden sonra durum değişmişti. Öyle ki, İngiltere tarafından gerek Fransa gerek İtalya ile akd olunan itilafların yürürlükte olacağına dair ileri sürülen nazariye ve konferans tarafından bir Arap devletinin kurulması tartışılmaya başlandı. Ayrıca Hindistan Müslümanları meselesi vardı. Onlar, İstanbul’un Türklerden alınmasına karşıydılar. Onların varlığı Dörtler Konseyi’ni etkiledi. Onun etkisiyle konsey, Ermenistan, Irak ve Suriye’nin sınırlarını belirlemeden önce Türklerin çoğunluk halinde buldukları vilayetlerin yönetim şeklini belirlemeye karar vermişti. Dörtler Konseyi’nin o günlerdeki düşüncesi, taksimden sonra geriye kalan ve Türkiye’ye bırakılan toprakların tek bir devletin mandasına verilmesiydi. Fakat bu manda devletin kim olacağı belirsizdi⁴⁵.

Sebilürreşad dergisinde kısa da olsa değinilen dış politika meselelerinden biri de Doğu sorununu çözmek amacıyla toplanan Londra Konferansı (21 Şubat-11 Mart 1921) idi. Dergideki kısa yazıda, konferanstaki gelişmeler özet halinde verilmişti. Yazıda dikkat çeken en önemli husus, 21 Şubat’ta başlamasına ve sonuna yaklaşılmaya rağmen konferanstan henüz olumlu ve faydalı bir sonuç çıkmamasıydı. Sadece Yunanistan’ın konferansta İzmir ve Trakya’ya tahkik heyetleri gönderilmesi kararından son derece rahatsız olduğu, Yunanistan Meclisi’nin Sevr Antlaşması’nda herhangi bir değişiklik isteğini kabul etmeyeceği bildirilmekteydi. Buna karşılık, TBMM temsilcisi Bekir Sami Bey’in ise konferans kararlarının Türk milli taleplerini karşılamadığını söylediği yazılmaktaydı⁴⁶. Sonuç olarak Londra Konferansı sonuçsuz kaldı. Sebilürreşad’ta yazıldığı gibi söz konusu konferans Türkler için bir tuzaktı. Sonunda taraflar anlaşamayınca konferans dağıldı. İngiliz basını, bu durumun sorumlusu olarak Türk ve Yunan taraflarını gösterdi⁴⁷.

45 SR, XVII/421-422, 12 Haziran 1919, s. 48; SR, XVII, 2019, s. 52.

46 “Londra Konferansı”, SR, XIX/471, s. 28, SR, XIX, 2020, s. 29. Bu husus, konferansın açılışında Bekir Sami Bey’in barış yapılması için Misak-ı Milli’nin kabulünün şart olduğunu belirttiği konuşma için doğru idi. Ancak konferansın ilerleyen aşamalarında Mustafa Kemal Paşa’nın talimatlarına rağmen Bekir Sami Bey, Fransızlarla 11 Mart 1921’de bir sözleşme imzalamış ve bu sözleşme Ankara’da tepkiyle karşılanmıştı. Tepkinin gerekçesi ise Misak-ı Milli’ye aykırılık idi. Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri-Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s. 114-118. Bu gerçeği Bekir Sami Bey, 1921 Haziran sonlarında gittiği Paris’te Le Figaro gazetesinde verdiği demeçte doğrulamış ve müttefiklerle imzaladığı sözleşmelerin red gerekçesi olarak Misak-ı Milli’yi göstermişti. Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 206-207.

47 “Londra Konferansı”, SR, XIX/472, 21 Mart 1921, s. 39; SR, XIX, s. 41.

Eşref Edip'in, Sebilürreşad'ın Ankara'daki ilk yayınlarının birinde Sivas'ta toplanacağı ileri sürülen İslam konferansı hakkındaki görüşlerini yazdığını görmekteyiz. Ona göre Anadolu'da bir İslam kongresinin, bir Şura-yı İslam'ın toplanması son derece önemli olup bütün Müslümanlar üzerinde büyük tesirler yapacak, "yeni bir nefha-i ümid ve hayat" bahşedecekti. Buradan hareketle Eşref Edip, BMM'nin Anadolu'da öncülük ettiği Milli Mücadele'den başka uluslararası böyle bir genel görevle yükümlü olduğunu ve bunun Müslümanlığa en muazzam bir hizmet olacağını savunmaktaydı⁴⁸. Ne var ki, böyle bir kongre, Anadolu'da toplanamayacaktı.

Yeni dönemdeki Sebilürreşad'da, "Şuun" başlığı altında iç ve dış siyasi olaylar kısa olarak verilmeye başlanmıştı. Oradan öğrendiğimize göre, İngiliz ve Fransız başvekilleri, Londra'da bir kez daha toplanmış ve Şark meselesinde bir görüş birliği oluşturmaya çalışmışlardı. Bu görüşmede, Fransız başvekili Anadolu'da harbin devamına kesinlikle taraftar olmadığını beyan etmişti. Aynı şekilde İtalya, TBMM hükümetiyle bir itilaf yapmaya yönelmiş ve Şark barışının sağlanması için İzmir ile Doğu Trakya'nın Türklere iadesinin zorunlu olduğunu bildirmişti. Anlaşılan o ki, Fransa ile İtalya, TBMM ile uzlaşmaya dünden razı idi⁴⁹. Çok geçmeden İngiltere de iki İnönü muharebesinde Yunanlıların yenilmesinin etkisiyle aynı çizgiye geldi. Sonunda taraflar, 13 Mayıs 1921'de Türk-Yunan mücadelesinde taraf olmadıklarını açıkladılar. Bu husus, Sebilürreşad'ın 25 Haziran 1921 tarihli nüshasında "İtilaf Devletlerinin Muslihane Tuzakları" başlıklı bir yazıda değerlendirilmiş ve bir taraftan Almanya tehlikesi diğer taraftan alevlenen Suriye'deki milli hareket endişesinin Fransa'yı TBMM ile anlaşmaya mecbur ettiği yazılmıştır. Bunda, Fransız başvekili Briand'ın "Anadolu'da dökülecek bir damla Fransız kanı olmadığını" söylemesi de etkili olmuştu. Ayrıca Avrupalıların güçten anladıklarına temasla her iki İnönü muharebesini kazanmış Türklere diğer İtilaf Devletlerinin de anlaştıkları belirtilmişti⁵⁰. Yukarıda sözünü ettiğimiz 11 Mayıs 1921 tarihli İtilaf Devletlerinin ortak açıklamasının anlamı buydu.

İşte o günlerde -28 Nisan- Londra'da yayınlanan The Near East -Şark-ı Karib- siyasi risalenin 28 Nisan tarihli nüshasında, Türk-Yunan harbini konu eden uzun bir değerlendirme yazısının yayımlandığını görmekteyiz. Risale yazarına göre İtilaf Devletlerinin Şark sorununa ilişkin hatalarını Yunanistan çekmekteydi. Zaten Sevr Antlaşması, Yunanistan lehinde yapılan savunmaların ürünüydü. Ayrıca, Yunanistan işgal ettiği yerleri korumaya muktedir olduğunu söylemesine rağmen buna gücü yoktu. O daha ziyade Londra'daki dostlarına güvenmekteydi. Ama hakikat başkaydı. Gerçek şu idi ki, Yunan isteklerine göre yapılmış olan

48 "Anadolu'da İslam Kongresi", *SR*, XIX/472, s. 35-36; *SR*, XIX, 2020, s. 37-38.

49 "Şark Meselesi", *SR*, XIX/478, 30 Nisan 1921, s. 104; *SR*, XIX, s. 113.

50 *SR*, XIX/485, 25 Haziran 1921, s. 187-188; *SR*, XIX, s. 196-197.

Sevr Antlaşması'nın Yakındoğu'da barışı sağlaması mümkün değildi. Çünkü bu antlaşma, Türklerin hayat gücünü hesap edemediği gibi risale diliyle söylersek “Anadolu'nun maverasını görmeye teşebbüs etmedi”. Söz konusu risalede en dikkat çekici yön, İtilaf Devletlerine bazı siyaset önerilerinde bulunmasıydı. Buna göre İtilaf Devletleri ve özellikle İngiltere, Türk meselesinin Ortadoğu ve Orta Asya'nın geleceği ile bütün İslam dünyasıyla bağının olduğunu bilmeliydiler. Artık İtilaf Devletleri, Yunanlılar harpte ne türlü başarılar elde ederlerse etsinler Yunanistan'ın bütün Asya'yu fiilen galeyana getirmesine izin vermemeliydi. Sözün özü, Yunanistan Anadolu meselesinde İtilaf Devletlerine inisiyatif devretmeliydi⁵¹.

Diğer taraftan, Haziran başlarında, TBMM hükümeti başkanı Fevzi Paşa, yeni hükümet adına BMM'de bir demeç vermiş ve TBMM hükümetinin iç ve dış politikasında hiçbir değişikliğin olmadığını söylemişti. Fevzi Paşa'nın ana vurgusu Misak-i Milli idi⁵²:

“Büyük Millet Meclisi'nin vaz'ettiği düsturlara tebean ve milli hududlarımız içinde Siyasî, iktisadi, mali ve harsi tam bir istiklal te'mîn ve bundan milletin meclisimiz-De tecelli eden iradesiyle mahfuziyetini talep ettiği Misak-ı Milli'yi beynelmilel bir Ahidname şekline kalb edinceye kadar bu mücadelede devam edecektir.”

Sebilürreşad dergisinde ele alınan bir diğer dış politika meselesi, 22 Mart 1922'de toplanan Paris Barış Konferansı idi. Eşref Edip imzasıyla yayımlanan yazıda, İtilaf Devletlerinin Sevr Antlaşması'nı hafifleterek Türklere kabul ettirmek yolundaki siyaseti ve bu amaçla TBMM heyetine sunulan teklifler, “iki vesika-ı esaret” (mütareke teklifleri ve sulh şartları teklifleri) olarak görülmekteydi. Bu İtilaf girişiminin amacı, Eşref Edip'e göre son derece açıktı: Dünyada tek müstakil kalan İslam hükümetini büsbütün ortadan kaldırmak ve sonra müstakil İslam bayrağının siyanet-i maneviyesiyle yükselen ezan seslerini boğmak. Buna rağmen Ankara hükümetine altı maddelik bir mütareke teklif edildiğini belirten yazıda, bu teklife karşılık BMM tarafından verilen cevapnamede, öncelikle Anadolu'da devam eden Yunan zulmünün sona erdirilmesi gerektiği bildirilerek reddiyeci olmayan barışçı bir tavır sergilenmişti. Kısaca, Ankara, “önce Yunan tahliyesi, sonra mütareke ve barış” görüşünü serdetmişti. Bu tavır, Eşref Edip tarafından BMM'nin “cidden âlem-i İslamın hakiki bir rehber ve pişvası olduğunu isbat eylediği” şeklinde değerlendirildi. Hatta Türkiye'nin bu harbe, “İslam esasatının gösterdiği tarzdaki istiklal ile Sevr muahadenamesini kabil-i tevfiğ ve te'lif görmediği için” giriştiğini soru şeklinde ifade etmişti⁵³.

---

51 “Asya'nın Galeyanı”, *SR*, XIX/481, 21 Mayıs 1921, s. 140-141; *SR*, XIX, 2020, s. 148-149.

52 “Siyaset-i Dâhiliye ve Hariciyemiz”, *SR*, XIX/483, 4 Haziran 1921, s. 160-161; *SR*, XIX, 2020, s. 169-170.

53 “Mütareke ve Sulh Teklifatı ve Alem-i İslam'ın Nokta-i Nazarı”, *SR*, XX/497, 13 Nisan 1922, s. 35-36; *SR*, XX, 2021, s. 36-38.

İngiltere'nin öncülük ettiği bu Türk-Yunan mütarekesi/barışı meselesine ilişkin Hind Hilafet Komitesi'nin bir beyanname yayınladığını görmekteyiz. Beyanname, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nden Arap vilayetlerini ve Trakya'yı Türklerden ayırma siyasetini bildikleri ifade edilerek bu siyasetin Hind hükümeti ve halkı için bir hakaret olduğu belirtilmekteydi. Beyannameye göre, İngiltere İslam dünyası ile barışarak adaleti sağlamak istiyorsa evvel-emirde Yunanistan'ın Türk arazisini tahliye etmesini sağlamalıydı. Aksi halde, ne Hind hükümeti bu barış şartlarını kabul eder ne de Yakındoğu konferansında teklif edilen barış şartları uygulama imkânına kavuşurdu. Bu bağlamda, Hind Hilafet Komitesi'nin tavrı açıktı: İngiltere, Yunanistan taraftarı siyasetini terk etmezse Hind hükümeti, barış için ileri sürülen şartları kabul etmeyecekti⁵⁴. Ne var ki İngiltere, bu Yunan yanlısı Türkiye siyasetini değiştirmede ve Yunan ordusunu Anadolu'ya yeniden sürdü. Sonunda, İngilizlere güvenen Yunanistan ve ordusunun bu Anadolu macerası büyük bir yenilgiyle sonuçlandı.

Hind Hilafet Komitesi tarafından sözü edilen ve Yunanistan'ın büyük yenilgisiyle sonuçlanan bu muharebe, 26 Ağustos-30 Ağustos 1922 tarihleri arasında gerçekleşen Başkumandanlık Meydan Muharebesi idi. Sebülürreşad'a göre bu zafer "İslam'ın büyük zaferi" idi. Öyle ki bu zafer, "her şeye mebzulen mâlik" olan Yunanlılara karşı Türklerin tek sahip oldukları imanın zaferi idi. Böylece, bu zafer ile bütün İslam kavimlerinin Türklere karşı muhabbet ve bağlılıkları artacak ve onların istiklal mücadelelerinde iman ve azimleri güçlenecekti⁵⁵. Nitekim Afganistan'ın Ankara büyükelçisi Sultan Ahmed, 12 Eylül 1922 tarihli tebriknamesinde zaferden duyduğu sevinci Türk ordusunu "İslam'ın sertacısınz" diyerek yüksek coşkulu sözlerle övmekten geri durmamıştı⁵⁶:

"Müslümanlığı ve vatan-ı İslam'ı müdafa'a uğurunda asırlardan beri Ehl-i Salib'in Muhacematına göğüs geren şanlı bir milletin şanlı ve fedakar evladları, gazanız ve Zaferiniz mübarek olsun."

Bundan başka Hindistan'da Hilafet Komitesi, Lozan Antlaşması'nın imzasından bir gün sonra, 25 Temmuz 1923'te, Bombay'da düzenlediği bir mitingde Hint Mecusileriyle birlikte "Türk muvaffakiyeti"ni kutlamış ve Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın tebrik edilmesi kararlaştırılmıştı⁵⁷. Söz konusu kutlamalar Hindistan ile sınırlı kalmamış, Mısır, Tunus,

54 "Mühim Bir Beyanname", *SR*, XX/504, 8 Haziran 1922, s. 117-119; *SR*, XX, 2021, s. 120-122.

55 "İslamın Büyük Zaferi", *SR*, XX/516, 7 Eylül 1922, s. 263-264; *SR*, XX, 2021, s. 266-268.

56 "Uhuvvet-i İslamiyye-Afganistan Sefiri Hazretlerinin Tebrikatı", *SR*, XX/517, 14 Eylül 1922, s. 275; *SR*, XX, s. 278.

57 Bu tarz kutlamalar Hindistan'ın birçok yerinde de yapılmıştı. Bombay Chronicle (25 Temmuz 1923)'dan naklen, "Şuun-İslam Aleminde Sulhumüzün Tes'idi", *SR*, XXII/551-552, 16 Ağustos 1923, s. 47-48; *SR*, XXII, s. 60-61.

Habeşistan vb. yerlerde de tekrarlanmıştı. Bütün bu kutlamalar, Lozan Antlaşması'nın bir "İslam zafer-i siyasi" görülmesinden dolayı yapılmıştı⁵⁸.

Anlaşılabacağı üzere Sebilürreşad dergisi, Lozan Antlaşması'nın imzalanmasına kadar telif ve tercüme yazılarıyla Milli Mücadele hareketini desteklemiş, istiklalci tavrını korumuştur. Hiç şüphesiz, sadece dergideki yazılarıyla değil verdiği vaazlarla bu tavrı destekleyen kişilerden biri de Mehmet Akif Ersoy olmuştur.

Mehmet Akif ve Türkiye Barışı

Hiç şüphesiz, Mehmet Akif gibi bir vatansızın ülkenin işgal edildiği ve Türkiye'nin geleceğinin konuşulduğu bir ortamda, Paris Barış Konferansı sürecinde, sessiz kalması beklenemezdi. Nitekim Mehmet Akif, yazı, vaaz ve konuşmalarıyla Milli Mücadele hareketine destek verdi. Mehmet Akif için bu tarz faaliyetler yabancı değildi. Mehmet Akif, Balkan Harbi günlerinde İstanbul'un büyük camilerinde kürsüye çıkarak vaazlar vermiş; 1914'te Beyrut-Kahire ve Medine'ye gitmiş ve 1915 başlarında, Berlin'e, aynı yılın ortalarında ise Necid ve Medine'ye seyahat etmişti. Diğer taraftan Mehmet Akif, söz konusu yıllar içinde Sırat-ı Müstakim dergisinde siyasi, dini ve toplumsal nitelikli makaleler yazmış ve bu tavrını Sebilürreşad dergisiyle daha yoğun bir şekilde devam ettirmişti. Bunun sebebi, Mehmet Akif'e göre, "...Kendimi milletimin huzurunda gördüğüm gündün beri sanattan ziyade cemiyeti düşünmek istedim. Ne ona yar olabildim, ne buna!"⁵⁹

Aslında Mehmet Akif, Balkan Harbi ve sonrasında yaşananlardan fazlasıyla etkilenmişti. Ona göre İslam'ın son yurdunda yaşananlar birer felaket idi⁶⁰:

"Müslüman mülkünü her yerde felaket vurdu
Bir bu toprak kalıyor, dinimizin son yurdu
Bu da çiğnendi mi, çiğnendi demek şer'i Mübin;
Hak-sâr eyleme yâ Rab, onu olsun..
Ve'l-hamdu li'l-lahi Rabbi'l-âlemin."

Görüldüğü gibi Mehmet Akif, elde kalan "İslam'ın son yurdu"ndan bahsetmekteydi. Hiç şüphesiz, Akif'in kastettiği yurt Anadolu idi. Çünkü o yıllarda, Anadolu, Kafkasya ve Rumeli'den göç etmek zorunda kalan Müslümanlar için son ilticagâh/sığınak olmuştu. Ne pahasına olursa olsun bu yurdun savunulması gerekiyordu. Akif için son yurt Anadolu'nun savunulması, basit bir toprak parçasının savunulması demek değildi. Aynı zamanda İslam'ın

---

58 "Alem-i İslam'da Mevkiimiz", *SR*, XXII/557-558, 6 Eylül 1923, s. 96; *SR*, XXII, s. 123.

59 Hasan Basri Çantay, *Akifnâme-Mehmet Akif Ersoy*-, 3. Baskı, Erguvan Yayınevi, İstanbul 2020, s. 106.

60 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, haz. Ertuğrul Düzdağ, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 161.

savunulması anlamına geliyordu. Bu konuda Mehmet Akif’in yalnız olmadığını söyleyebiliriz. Her ne kadar Akif kadar dini duyarlılık içinde olmasalar bile pek çok Osmanlı-Türk aydını, Balkan Harbi ve sonrasında yaşanan göçlerin dramatik etkisiyle “son yurd Anadolu” fikrini savunmaya başlamışlardı.

Mehmet Akif’in bu “son vatan Anadolu” duyarlılığı Mondros Mütarekesi’nden sonra görülen İtilaf Devletlerinin işgalleriyle daha da artmıştı. Bu duyarlılık, Anadolu’nun savunulması olduğu kadar, aynı amaca hizmet eden İtilaf Devletleri tarafından hazırlanmakta olan Türkiye Barışı’na yönelik siyasi gelişmeler karşısında da kendini göstermişti. Bundan dolayı Mehmet Akif, söz konusu siyasi gelişmelere karşı birçok makale kaleme almıştı. Hiç şüphesiz bu duyarlılığın kaynağı istiklal düşüncesi idi. Akif’e göre Türklerin istiklalsiz yaşaması mümkün değildi⁶¹:

“...Türklerin yirmi beş asırdan beri istiklallerini muhafaza etmiş bir millet Olduklarını tarihen müsbet bir hakikattir. Halbuki Avrupa’da bile mebde-i İstiklali bu kadar eski bir zamandan başlayan bir millet yoktur. Türkler uzun Zamandan beri millet itibariyle istiklallerini muhafaza etmişlerdir. Bazen bir Hanedan münkarız olarak yerine diğer bir hanedan kaim olmuş. Fakat millet İtibariyle daima müstakil kalmış ve ancak öyle yaşayabilmiştir. Türkler için İstiklalsiz hayat müstehildir. Tarih de gösteriyor ki, Türkler istiklalsiz yaşayamamıştır...”

Belli ki, İzmir’in işgali, işgale tepki anlamında düzenlenen mitingler ile Mustafa Kemal Paşa ve Karabekir gibi genç komutanların Anadolu’da Milli Mücadele’yi örgütlemeye çalıştıkları bir süreçte, Sebülürreşad dergisi de Türkiye ve Türklerin yok olmayacaklarına dair artan yazılarla çıkmaya başladı. Nitekim Mehmet Akif’in isimsiz olmakla beraber yazdığını düşündüğümüz “Türk ve Türkiye Ölmeyecektir” yazısında, kararlı bir şekilde Anadolu’dan Hint’e uzanan yol üzerinde kuzey ve güneye uzanan geniş coğrafyada Müslümanların öz topraklarında yaşamak hakkını hiç kimsenin ihlal edemeyeceği vurgulanıyordu. İlgi çekicidir ki, söz konusu yazıda, harb ateşini ancak ve ancak Wilson ilkelerinin söndürebileceği ifade edilirken istiklale olan inancın bir yansıması olarak “Yaşayan görecektir: Türk ve Türkiye ölmeyecektir.”⁶² Birçok kişi ve kurumun işgalcilere karşı mücadele etmede tereddütler yaşadığı bir ortamda Sebülürreşad dergisi ile birlikte Mehmet Akif’in bu istiklalcı tavrı önemliydi. Dergi aynı tavrı siyasi manda tartışmaları içinde kaleme aldığı bir başka yazıda da savunmuş; mandanın “vekalet, himaye

61 SR, sayı 438, 1335/1919, s. 175.

62 “Türk ve Türkiye Ölmeyecektir”, SR, XVII/419-420, 5 Haziran 1919/1335, s. 30; SR, XVII, İstanbul 2019, s. 33.

ve siyanet” anlamlarına geldiği gibi “muavenet ve müzaheret” şeklinde de tasvir edildiği dile getirilmişti. Her şeyden önce ilk manasının istiklal düşüncesiyle bağdaşamayacağı belirtilen yazıda, tereddütsüz ve kararlı bir şekilde “Türk için istiklalsiz hayat müstahildir. Tarih de gösteriyor ki, Türk, istiklalsiz yaşayamamıştır.” denilmiştir⁶³.

Daha önce de değindiğimiz gibi Mehmet Akif, Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Konferansı'na davet edildiği günlerde, Sebülürreşad dergisinde “Sulh Konferansı'nda Ne Yapacağız?” başlıklı isimsiz bir yazı yazarak davetten duyduğu memnuniyeti dile getirmişti. Yine de Mehmet Akif endişeliydi. Çünkü konferansta Osmanlı Devleti'ni temsil edecek kişiler hakkında tereddüdü vardı. Ona göre, konferansta devleti temsil edecek kişilerin sıradan kişiler olmayıp meseleyi hakkıyla araştırmış, memleketini tanımış “memleketin hayatıyla cidden alakadar, vatan aşkıyle mütehasıs imanlı murahhaslar” olmalıydı⁶⁴.

Buna rağmen M. Akif, imzasız yazısında Emile Zola'nın meşhur sözünden hareketle “Hakikat İlerliyor” diyordu. M. Akif ümitsiz değildi. Er geç adaletin tecelli edeceğine inanmakta ve bu konuda Wilson ilkelerine, özellikle 12. maddeye (self determinasyon ilkesine) güvenmekteydi. Ona göre dünya barışı için “milyetlerin hukuku tasdik edildiği bir asırda, Türklerin de kendi milli hududları dâhilinde müstakil bir hayat sürmeleri hakk-ı meşruu umumen kabul edilecektir.” Hiç şüphesiz bunun sağlanmasında, sadece Osmanlı Türkleri değil üç yüz elli milyonluk İslam dünyası -özellikle Hindistan Müslümanları- etkileyici olacaktır⁶⁵.

Tabiatıyla M. Akif ve diğerlerini ümitlendiren bir başka husus ise İngiltere başbakanı Llyod George'un 5 Ocak 1918'de İngiltere adına verdiği “harbin gayesi” adlı konferansında söylediği sözlerdi. Nitekim Llyod George “Biz ne Türkleri payitahtlarından ve ne de zengin mahsuldar Anadolu'dan mahrum etmek için harbe girdik, ne de an asıl Türk olan Trakya'yı onlardan alacağız.” Bununla yetinmeyen L. George aynı konferansta, payitahtı İstanbul olan bir Osmanlı Devleti'nin devamından yana olduklarını, Boğazların beynelmilel ve tarafsız bir hale dönüştürüleceğini, Arabistan, Ermenistan, Irak, Suriye ve Filistin'in ayrı birer millet şeklinde tanınmasını düşündüklerini dile getirmişti⁶⁶.

Diğer taraftan Mehmet Akif, Milli Mücadele döneminde hiç boş durmamış, adeta, Anadolu'yu dolaşarak cami vb. yerlerde konuşmalar yaparak halkı Milli Mücadele'ye davet etmişti. Bundan dolayı Mehmet Akif'e haklı olarak “Milli Mücadele'nin vaizi” denilmiştir. Bu

63 “Manda Meselesi”, *SR*, XVII/437-438, 14 Ağustos 1919/1335, s. 174-175; *SR*, XVII, 2019, s. 184-185.

64 *SR*, XVII/419-420, 5 Haziran 1919/1335, s. 31-32; *SR*, XVII, 2019, s. 34-35.

65 “Hakikat İlerliyor”, *SR*, XVII/423-424, 19 Haziran 1335/1919, s. 60; *SR*, XVII, s. 65.

66 Bu görüşler, 30 Mayıs 1919 tarihli The Times gazetesinde yer almaktaydı. “İngiltere'nin Vaadleri”, *SR*, XVII/423-424, 19 Haziran 1335/1919, s. 64; *SR*, XVII, s. 69.

bağlamda, Mehmet Akif'in verdiği önemli vaazlarından biri Kastamonu Nasrullah Camii'nde icra edilmişti. 25 Kasım 1920'de verilen bu vaazın hareket noktası, "Ey iman etmiş olanlar, ey Müslümanlar, içinizden olmayanlardan size yabancı milletlerden dost ittihat etmeyiniz" şeklindeki Kur'an ayeti (Maide suresi, 51. ayet) idi. Buradan hareketle Mehmet Akif, esas itibarıyla halka, düşmanla iş birliği yapmamalarını öğütlemişti. Mehmet Akif'e göre Anadolu'da çıkan isyanların (Adapazarı, Düzce, Yozgat, Bozkır, Biga, Gönen ve Konya isyanları) "düşman parmağıyla çıkarılmış meseleler" olarak görmüş ve onu halka anlatmaya çalışmıştı⁶⁷.

Asıl Mehmet Akif'in üzerinde durduğu mesele, Sevr Barış Antlaşması idi. Adeta Akif, konuşmasında Sevr Antlaşması'nın analizini yapmıştı. Her şeyden önce, Sevr'in öngördüğü barış şartları Türkiye ve Türkler için "hakk-ı hayat, imkânı hayat" bırakmıyordu. Şöyle ki, Türkiye'nin Rumeli ile ilgisi kalmıyor, sınır Çatalca oluyordu. İngilizler, Hint Müslümanlarından çekindikleri için İslam halifesini İstanbul'dan çıkarmıyorlar, Papa gibi 700 asker bulundurma hakkı veriyorlardı. Ayrıca, Mehmet Akif'e göre İngilizlerin kendileri değil de Yunanlıların İstanbul'u alması için Çatalca civarında asker bulundurmasına izin vermelerinin sebebi müttefiklerin İngilizlerin büyümesini istememeleriydi. Ayrıca Mehmet Akif, Rumeli, İstanbul ve Aydın vilayetinin Yunanlılar elinde bulunmamasını düşünüyordu. Çünkü bu işgalin gerçek olması, oralarda tek bir Müslümanın kalmaması demektir. Bunun sonucunda bölgenin Müslüman halkı, tıpkı Mora'da olduğu gibi katliamla korkutularak göçe zorlanacaktı⁶⁸.

Daha sonra Mehmet Akif, "Bu muahedenin takip ettiği maksat şudur" diyerek antlaşma kabul edilirse muhtemel sakıncaları sıralamaktan da geri kalmamıştı. Her şeyden önce İngilizler, daha fazla Müslümanı öldürtmek istiyordu. Bu amaçla, Rum ve Ermeni çeteleri oluşturularak onlara para ve silah dağıtıyordu. Ayrıca, Müslümanlar ile Türkler arasında bazı adamları para ile kandırarak birbirlerine boğazlatacaktı. Bir kere Türkler, Anadolu'da asker besleyemeyecekti. Bununla birlikte, Karadeniz sahillerinde İngiliz subayı ve kuvvetleri olursa, Rum ve Ermeni çeteleri Müslümanların üzerine saldıracaktı. Nitekim bu yolla İngilizler, Kars ve Ardahan'da, Fransızlar Maraş ve Antep'i işgal ettiler. İstanbul'un Türklere bırakılmasının aldatmaca olduğunu savunan Mehmet Akif, bu durumu "sözde" olarak tanımlıyordu. Her ne kadar İstanbul Türklerin elinde kalsa da şehrin yönetimi, gümrükleri, vergileri, zabıtası, Türklerin elinde olmayacağı gibi İngiliz, Fransız ve İtalyanlardan oluşan bir Maliye Komisyonu'nun elinde bulunacaktı. Zaten mütarekeden beri İstanbul'daki Müslüman tüccara zorluk çıkarılmış ve Müslümanların fakirleşmesi istenmişti⁶⁹.

67 "Nasrullah Kürsüsünde", *SR*, XVIII/464, 25 T.sani (Kasım) 1920, s. 250; *SR*, XVIII, s. 266.

68 "Nasrullah Kürsüsünde", *SR*, XVIII/464, s. 254, 255; *SR*, XVIII, s. 270-271.

69 "Nasrullah Kürsüsünde", *SR*, XVIII/464, s. 256; *SR*, XVIII, s. 272.

Diğer mesele kapitülasyonlar idi. Mehmet Akif'in ifadesiyle “Bizim bilerek bilmeyerek, keyfi yahut ızdırarî ecnebilere verdiğimiz eski imtiyazlardı.” Bunların bir kısmı adli kapitülasyonlar idi. Bunun anlamı, yabancı devlet vatandaşı bir kimse suç işlerse Osmanlı hükümetince tutuklanamaması idi. Kapitülasyonların I. Dünya Savaşı'nın başında kaldırıldığını belirten Mehmet Akif, bu antlaşma ile söz konusu imtiyazların bu kez gayrimüslimlere verileceğini, aynı uygulamanın iktisadi alanda da olacağını, Rum, Ermeni ve Yahudilerin belediye dâhil bütün vergilerden muaf tutulacağını ifade etti. Açıkçası, Mehmet Akif'in deyimiyile “bütün parayı Müslümanlar verecekler, bütün parsayı ecnebilere içimizdeki gayrimüslimler toplayacak”tı. Buna karşı Akif'in çaresi, dışardan gelecek mallara yüksek vergiler koymaktı.

Mehmet Akif, açıkça, İngiliz düşmanlığının kelimenin tam anlamıyla Türklere yönelik olduğunu ifade ettikten sonra sebebinin “asırlardan beri Hilafeti elimizde tutmak” olduğunu vurgulamaktaydı. Çünkü İslam hilafetinin devrilmesi demek bütün “cihan-ı iman”ın sarsılması demektir. Buna delil olarak mütarekeden dolayı Mısır ve Hindistan'da, Irak ve Suriye'de ortaya çıkan ihtilaller, isyanlar ve kıyımları göstermekteydi. Yine Mehmet Akif'e göre bunun sebebi, Osmanlı Müslümanları idi. Öyle ki İngilizler, “birkaç vilayetten ibaret bir Anadolu hükümetinin kalmasına bile kendi ihtiyarlarıyla, yani muztar kalmadıkça kâbil değil razı olamazlar” idi. İngilizlerin bu saldırgan Türkiye siyaseti karşısında Türkler arasında “düşman bu kadar kuvvetli. Şerait-i sulhiyyeyi çarnaçar kabul edeceğiz” diyenlerin yanıldıklarını belirten Mehmet Akif'e göre İngilizlerin Türklere bugün istedikleri herhangi bir toprak parçası değildi. Asıl istedikleri, Akif'in coşkun ifadesiyle “doğrudan doğruya başımızdır, boynumuzdur, hayatımızdır, saltanatımızdır, devletimizdir, Hilafet'imizdir, dinimizdir, imanımızdır.”⁷⁰.

Bütün bu olumsuz şartlar içinde Mehmet Akif için son çare: “Zaruri olan müdafaa-i hayat vazifesinde biraz daha sebat etmek” idi⁷¹. Bunun için “Ye'si, meskeneti, ihtirası, tefrikayı büsbütün atarak azme, mücahedeye vahdete” sarılmak gerekliydi⁷². Daha anlaşılır ifadeyle söylersek, Mehmet Akif, düşmana karşı savunmada daha sabırlı olunması gerektiğini, savunmada güçlükler çıktığı anlarda ümitsizliğe kapılmayarak azimle birlik içinde mücadeleye devam edilmesini istiyordu.

Çok geçmeden Mehmet Akif'in bu vaazından yaklaşık bir hafta sonra 2 Aralık 1920'de TBMM ile Ermenistan hükümeti arasında Gümrü Antlaşması imzalanarak Türkiye'nin

---

70 “Nasrullah Kürsüsünde”, *SR*, XVIII/464, s. 256; *SR*, XVIII, s. 273.

71 “Nasrullah Kürsüsünde”, *SR*, XVIII/464, s. 257; *SR*, XVIII, s. 274.

72 “Nasrullah Kürsüsünde”, *SR*, XVIII/464, s. 260; *SR*, XVIII, s. 277.

doğu sınırı güvenceye alındı. Antlaşmanın imzalanmasından bir gün sonra (3 Aralık 1920) Sebilürreşad dergisi “İslam’a Büyük Bir Müjde: O Zalim Sulh Muahedesi Allah’ın İnanetiyle Şark Tarafından Yırtıldı” başlıklı başyazıyla çıktı. Mehmet Akif’in kaleme aldığı bu başyazıda, Gümrü Antlaşması müjdesi Muhyiddin Paşa’nın deyimiyle “birçok felaketlerin kalplerimizi sızlattığı bir zamanda azim bir muvaffakiyet, mebrur bir muzafferiyetle bizi mübeşşer kıldı. Görüyoruz ki, İslam vazifesini ifa ettiği zaman küffar haksar olmuştur”. Daha sonra Kışla meydanında toplanan askerlere yeniden hitap eden Muhyiddin Paşa, TBMM’nin kabul etmediğı Sevr Antlaşması’nın da yakın gelecekte geçersiz kalacağını söyledikten sonra Sevr’i kastederek “İşte o zalim sulh paçavrasının bir parçasını, baş sahifesini Şark’ta yırttık. İnşallah son sahifesini de Garb’da yırtarız” diyerek ümidini ortaya koymuştu⁷³.

Artık, Mehmet Akif’in Ermenistan ile yapılan antlaşmadan sonra genel barışa ilişkin ümidi ziyadeleşmişti. “Bugün İcma-i Ümmet Anadolu’dadır” başlıklı isimsiz yazısında, bu zaferden bütün dünya Müslümanlarının sevinç duyduğunu belirten Mehmet Akif, İslam’a sıkı sarıldıkça Gümrü zaferi gibi zaferlerin Müslümanların olacağını söylemekten kendini alamadı ve o coşkuyla “bütün İslam Âlemi’ni inleyen esaret zincirlerini kıracağız” dedi. Daha da önemlisi, Mehmet Akif, bütün Müslümanların gözlerinin Anadolu’ya çevrildiğine inanmaktaydı. Çünkü Türkler, hâlihazırda bile “İslam’ın alemdarı, pişdarı” idi. Türkler, Anadolu’da din ve vatan uğruna kanlarını dökerek fedakârlık gösterdiler. Öyle ki bu fedakârlık, hem kendisini kurtaracak ve hem de bütün İslam dünyası kurtulacaktı. İşte, Mehmet Akif’in “Bugün İcma-i Ümmet Anadolu’dadır” sözünün anlamı açıkça buydu⁷⁴.

Nitekim Mehmet Akif’in dış faktör anlamındaki ümidi Wilson ilkeleriydi. Bu ilkeler, Milli Mücadele devrinde birçok aydın gibi M. Akif açısından da istiklal için “tutunacak dal” veya istiklal yolunda uluslararası meşruiyetin kaynağı idi. O yüzden Wilson prensipleri için “sulhün üssü’l-esası” deniliyordu. Buradan hareketle Türklerin yeryüzünde şimdiye kadar müstakil yaşamış milletlerin en kıdemlisi olarak tanımlanan yazıda, “Türklerin yirmi beş asırdan beri istiklallerini muhafaza etmiş bir millet oldukları tarihen müsbet bir hakikattir” denilerek hem siyasi ve hem de sosyolojik anlamda modern dönem öncesinde de Türk Milleti’nin var olduğu belirtilmiş ve dolayısıyla “Türk için istiklalsiz hayat müstahildir. Tarih de gösteriyor ki Türk istiklalsiz yaşayamamıştır”. İlgi çekicidir ki, bu Türkçü söylem, İslami olarak nitelenen bir dergide, yazının coşkunluğunu da dikkate alarak başyazar Mehmet Akif’in kaleminden çıkmıştır⁷⁵.

73 “İslam’a Büyük Bir Müjde”, *SR*, XVIII/465, 3 Aralık 1920, s. 266-268; *SR*, XVIII, s. 285-286.

74 *SR*, XVIII/466, 13 Aralık 1920, s. 277; *SR*, XVIII, s. 298.

75 “Manda meselesi”, *SR*, XVII/417, 437-438, s. 174-176; *SR*, XVII, s. 184-186.

Hiç şüphesiz Mehmet Akif'i bu coşkunluğa sevk eden gelişmelerden biri de 30 Ağustos 1922'de Türk ordusunun Yunanlılar karşısında kazandığı büyük zafer idi. Sebilürreşad dergisinde isimsiz yayımlanan "İslam'ın Büyük Zaferi" adlı yazısında Akif, yazının başlığında söylediği gibi bu zafer "İslam'ın Büyük Zaferi" idi. Aynı zamanda bu zafer, imanın zaferi idi⁷⁶:

"Evet, itiraf etmek lazım gelirse maddeten hiçbir şeye, hiçbir vasıtaya ve yardıma malik bulunmuyorduk. Yunanlılar her şeye mebzûlen mâlik iken biz mahrumiyet içinde idik. Lakin bizim yalnız ve yalnız bir şeyimiz vardı: İmanımız."

Bununla yetinmeyen Mehmet Akif, bu zaferin İslam dünyasında oluşturacağı etkilere de dikkat çekmişti. Ona göre, bu zafer ile bütün İslam kavimlerinin Türklere karşı muhabbet ve bağlılıkları artacak ve onların istiklal mücadelelerinde iman ve azimleri güçlenecekti. Ona göre, İstiklal Harbi'nde sadece "hakkın müdafaası" yapılmıştı⁷⁷. Buna inandığı içindir ki; Mehmet Akif, Mondros Mütarekesi'nden beri Milli Mücadele hareketinin yılmaz savunucusu oldu.

Sonuç olarak Sebilürreşad dergisi, Mondros Mütarekesi'nden sonra İtilaf Devletlerinin işgallerine karşı kimi gazeteci, yazar ve devlet görevlileri, manda dâhil farklı kurtuluş çarelerini düşünürken Lozan Antlaşması'nın imzalanmasına kadar telif ve tercüme yazılarıyla tam istiklalci tavrını korumuş ve Anadolu'da başlayan Milli Mücadele hareketini desteklemiştir. Hiç şüphesiz, sadece dergideki yazılarıyla değil verdiği vaazlarla bu tavrı destekleyen kişilerden biri de Mehmet Akif Ersoy olmuştur. Çünkü Mehmet Akif için Anadolu, Rumeli'nin kaybının ardından son Türk vatanıdır ve işgalden kurtarılmalıdır. Aynı zamanda bu işgalden kurtuluş -Anadolu'daki Türk zaferi- "hakkın ve İslam'ın zaferi" olacak ve dünya Müslümanlarının ümidi haline gelecekti. Bundan dolayı Mehmet Akif, Milli Mücadele hareketinin yılmaz savunucusu/sözcüsü olmuştur.

Kaynakça / References

Sürelî Yayınlar

Sırat-ı Müstakîm Mecmuası, I, haz. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediyesi Yayınları, İstanbul 2012.

Sebilürreşad Mecmuası, XVII-XXI, yay. haz. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediyesi Yayınları, İstanbul 2019-2021.

Hatıralar

Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, II, yay. haz. Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar, Nehir Yayınları, İstanbul 1993.

Atatürk, Kemal, *Nutuk*, I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1987.

---

76 "İslamın Büyük Zaferi", *SR*, XX/516, 7 Eylül 1922; s. 263-264; *SR*, XX, 2021, s. 266-268.

77 Aynı yazı.

- Ersoy, Emin Akif, *Babam Mehmet Akif İstiklal Harbi Hatıraları*, derleme-giriş Yusuf Turan Günaydın, 4. Baskı, Kurtuba Yayınları, İstanbul 2017.
- Eşref Edip, *Mehmet Akif (Hayatı ve Eserleri)*, I, İstanbul 1962.
- Kuntay, Mithat Cemal, *Mehmet Akif, Hayatı, Seciyesi-Sanatu*, 8. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.
- Türkgeldi, Ali Fuat, *Görüp İştiklerim*, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.

Araştırma Eserleri (Makale ve Kitap)

- Akyüz, Yahya, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- Budak, Mustafa, *İdealden Gerçeğe Misak-ı Milli'den Lozan'a Dış Politika*, Küre Yayınları, İstanbul 2002.
- _____, "Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Konferansı'na Davet Edilmesi ve Muhtıralar Sunması ile İlgili Tartışmalar", *Tarih Dergisi*, sayı 71 (2020/1), s. 445-472.
- Çantay, Hasan Basri, *Akifnâme-Mehmet Akif Ersoy-*, 3. Baskı, Erguvan Yayınevi, İstanbul 2020.
- Çebi, Murat Sadullah, "Sebilürreşad Türkiye'de İslamcı Muhalefetin Sözcülüğünü Yapan Dergi", *Bilig*, sayı 4 (1997), s. 231-246.
- Dönmez, Cengiz, *İngiliz Muhibleri Cemiyeti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999.
- Efe, Adem, "Sebilürreşad", *DİA*, XXXVI, 2009, s. 251.
- _____, "Uzun Soluklu İslamcı Bir Dergi: Sebilürreşad (Tarihçesi ve Bazı Sosyo-Kültürel Problemlere Yaklaşımı)", *Marife*, VIII/2 (Güz 2008), s. 155-178.
- Erol, Mine (Sümer), "Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'a Gönderdiği Muhtıra", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, III/4-5 (Ankara 1966), s. 237-245.
- Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, haz. Ertuğrul Düzdağ, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- Jaeschke, Gotthard, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, I, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- Semiz, Yaşar, "Milli Mücadele ve Mehmet Akif", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 7 (2000), s. 397-471.
- _____, "Osman Akandere, 'Milli Mücadele'de Mehmet Akif (Ersoy) Beyin Faaliyetleri'", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVIII/54 (Kasım 2002), s. 903-952.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, II, genişletilmiş ikinci baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1986.
- Türker, Hasan, "İstanbul Basınında King Crane Heyeti'nin Türkiye'deki Faaliyetleri ve Mandaterlik Tartışmaları (1919)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVIII/Özel Sayı (2018), s. 189-191.
- Uçman, Abdullah, "Mehmet Akif ve Milli Mücadele", *Ölümünün 50.Yılında Mehmet Akif Ersoy*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1986, s. 117-122.
- Uzun, Mustafa İsmet, "Doğrul, Ömer Rıza", *DİA*, IX, 1994, s. 489-492.
- Yavuz, Bige, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri-Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

